

بررسی نفهی و حقوقی عوامل رافع مسئولیت کیفری

مؤلفین: رضا فرهمند

عبدالرضا فرهمند

ویراستار: فرشته جهانبخشی

۶۷۱-۶۷۱

سرشناسه	فرهمنده، رضا، ۱۳۶۵ -
عنوان و نام پدیدآور	بررسی فقهی و حقوقی عوامل رافع مسئولیت کیفری / مولفین رضا فرهمنده، عبدالرضا فرهمنده؛ ویراستار فرشته جهانبخشی.
مشخصات نشر	تهران: طراحان ایماژ، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۱۸۹ص.
شابک	۱۲۰۰۰۰ ریال ۴-۳۳-۶۱۵۸-۶۰۰-۹۷۸ :
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه: ص ۱۷۷.
موضوع	مسئولیت جزایی (فقه)
موضوع	Criminal liability (Islamic law)
موضوع	مسئولیت جزایی — قوانین و مقررات — ایران
موضوع	Criminal liability — Law and legislation — Iran
شناسه	فرهمنده، عبدالرضا، ۱۳۶۳ -
شناسه افزوده	جهانبخشی، فرشته، ۱۳۴۹ -، ویراستار
رده ی کنگ	BP۱۹۵/ف۳۲ ۱۳۹۵ :
رده بندی یویی	۲۹۷/۳۷۵ :
شماره کتابچه ملی	۲۴۵۷۶۹ :

انتشارات طراحان ایماژ

بررسی فقهی و حقوقی عوامل رافع مسئولیت کیفری

نویسندگان: رضا فرهمنده و عبدالرضا فرهمنده

ویراستار: فرشته جهانبخشی

گرافیک: آتلیه طراحان ایماژ

چاپ اول: ۱۳۹۵

تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است

استفاده محدود از مطالب کتاب به شرط ذکر منبع، مجاز است.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۱۵۸-۳۳-۴

978-600-6158-33-4

آدرس: تهران خیابان انقلاب خیابان ۱۲ فروردین کوچه ماستری فراهانی پلاک ۳۷

طبقه دوم واحد ۶ تلفن: ۶۶۹۶۹۶۹۶ - ۰۹۱۲۳۰۹۹۲۰۳ فاکس: ۶۶۴۸۸۶۵۶

www.emaj.ir

reza.farahmand.112@gmail.com

ایمیل نویسنده:

فهرست مطالب

۵	مقدمه
۱۱	فصل اول - بررسی ابعاد مختلف مسئولیت کیفری
۱۲	گفتار اول - تعریف مفاهیم و اصطلاحات
۱۲	بند اول - تعریف رافع در حقوق کیفری
۱۳	بند دوم - تعریف مسئولیت کیفری
۲۴	گفتار دوم - احکام حاکم بر مسئولیت کیفری در اسلام
۲۷	گفتار سوم - قراری شرایط عمومی مسئولیت
۳۱	گفتار چهارم - اصل قانونی بودن مجازات ها
۳۳	گفتار پنجم - تفاوت موانع مسئولیت کیفری با معاذیر قانونی
۳۶	گفتار ششم - تفاوت علل مع مسئولیت کیفری با علل موجهه جرم
۴۱	فصل دوم - بررسی سبب موجهه جرم
۴۲	گفتار اول - اجازه قانون
۴۳	بند اول - موارد اجازه قانون
۴۵	بند دوم - امر آمر قانون
۴۸	بند سوم - شرایط مربوطه
۴۹	گفتار دوم - دفاع مشروع
۵۰	بند اول - تعریف دفاع مشروع از نظر حقوقی
۵۳	بند دوم - شرایط دفاع مشروع
۶۰	بند سوم - موضوع دفاع مشروع
۶۶	بند چهارم - مبنای مشروعیت دفاع
۶۸	گفتار سوم - حالت ضرورت و اضطرار
۷۱	بند اول - ادله اضطرار
۷۴	بند دوم - شروط تحقق اضطرار
۷۷	بند سوم - آثار اضطرار
۷۹	بند چهارم - شرایط اقدام مضطر
۸۰	گفتار چهارم - رضایت منجی علیه
۸۲	گفتار پنجم - عوامل مشترک بین علل موجهه جرم و عوامل رافع مسئولیت کیفری
۸۲	بند اول - عملیات ورزشی

۸۸.....	بند دوم - عمل جراحی یا طبی مشروع
۹۳.....	بند سوم - رضایت مجنی علیه
۱۰۱.....	بند چهارم - اقدامات والدین، صغار و مجانین
۱۰۷.....	فصل سوم - عوامل رافع مسئولیت کیفری
۱۰۸.....	گفتار اول - عوامل تام رافع مسئولیت
۱۰۹.....	بند اول - کودکی
۱۱۹.....	بند دوم - جنون
۱۲۵.....	بند سوم - اجبار
۱۳۲.....	بند چهارم - اکراه
۱۴۴.....	گفتار دوم - عوامل جی رافع مسئولیت کیفری
۱۴۵.....	بند اول - مسو
۱۴۹.....	بند دوم - خواب و بیوش
۱۵۱.....	بند سوم - اشتباه
۱۷۰.....	نتیجه گیری
۱۷۷.....	منابع

مقدمه

جرم و مجازات دو نهاد مهم در سیستم حقوقی و دادرسی هستند که به دو شکل متفاوت با مرتکب جرم ارتباط پیدا می‌کنند یکی از مرتکب و دیگری بر مرتکب تحمیل می‌گردد. حقوق جزا به تعیین و تحدید شرایط و اوصافی در مرتکب می‌پردازد که در پرتو آنها از یکسو، صدور جرم از مرتکب و از سوی دیگر تحمیل مجازات بر وی امکان‌پذیر می‌شود. افزون بر تقابل جرم و مجازات وجود برخی شرایط سبب می‌شود علیرغم ارتکاب جرم، مجرم تبرئه و معاف از مسئولیت کیفری می‌شود. در جریان رسیدن کیفری، دفاعیات مختلفی از طرف متهم یا وکیل او امکان طرح دارند که استناد به عوامل موجه جرم و عوامل رافع مسئولیت کیفری از جمله آنهاست. کتاب حاضر با تمرکز بر موانع مسئولیت کیفری از منظر فقه و حقوق موضوعه به بررسی مبانی و احکام آنها می‌پردازد. روش تحقیق استفاده شده در این تحقیق از نوع تحلیل توصیفی می‌باشد که با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای به گردآوری داده‌ها پرداخته شده است. بنابراین، عوامل موجه جرم به شرایطی عینی اطلاق می‌شود که به عمل مجرمانه صورتی موجه می‌دهند یا آن را مباح می‌سازند و در مقابل، عوامل رافع مسئولیت کیفری به شرایط شخصی و ذهنی در مرتکب گفته می‌شود که به

رغم وقوع جرم، موجب رفع مسئولیت کیفری از فاعل آن می‌شوند. صرف نظر از اینکه هم عوامل موجهه و هم عوامل رافع مسئولیت کیفری، در صورت احراز، مانع مجازات متهم می‌شوند، اما از جهت قابلیت اعمال اقدامات تأمینی و تربیتی، مسئولیت مدنی متهم، دفاع در برابر متهم، قابلیت مجازات شرکا و معاونین جرم، بار اثبات تفاوت‌هایی دارند. همچنین با توجه به ترتیب آثار مختلف بر عوامل موجهه جرم و عوامل رافع مسئولیت کیفری، تشخیص مصادیق مشتبه آنها، مثل اضطرار و اشتباه ضروری است.

مسئولیت کیفری، زعی الزام شخصی به پی‌سخگویی آثار و نتایج نامطلوب پدیده جزایی یا جرم است. از دیدگاه کیفری، ارتکاب جرم یا هر نوع تخطی از قوانین و مقررات جزایی به تنهایی و به خودی خود موجب مسئولیت کیفری نیست، بلکه برای این که مرتکب جرم را از نظر اخلاقی و اجتماعی شل و قابل سرزنش و مجازات بدانیم لازم است که شرایطی با هم جمع شوند به عبارت دیگر:

اول: وقوع رفتار مجرمانه که از میل و اراده آگاهانه مرتکب آن نشأت گرفته باشد و نحوه پندار، کردار و جریان تصمیم‌گیری او را مشخص کند.

دوم: عمل مجرمانه‌ای که با اندیشه، قصد و میل مرتکب در عالم خارج تحقق یافته است باید حاکی از سوءنیت مرتکب یا ناشی از خبط و خطای او باشد.

سوم: برای این که مرتکب جرم را مسئول بشناسیم، علاوه بر اراده ارتکاب و سوءنیت یا تقصیر جزایی، باید بین جرم انجام یافته و فاعل آن، قابلیت انتساب موجود باشد.

به طور کلی، هر کسی که با علم و اطلاع دست به ارتکاب جرم می‌زند لزوماً مسئول شناخته نمی‌شود، بلکه علاوه بر تحقق اراده ارتکاب و سوءنیت یا تقصیر جزایی، باید دارای اهلیت و خصوصیات فردی متعارفی باشد تا بتوان وقوع جرم را به او نسبت داد. در نتیجه، وقتی انسان از نظر کیفری مسئول شناخته می‌شود که مسبب حادثه‌ای باشد؛ یعنی بتوان آن حادثه را به او نسبت داد. پس مسئولیت کیفری، محصول نسبت دادن و

قابلیت انتساب است. مقصود از قابلیت انتساب آن است که بر مقامات قضایی معلوم شود که فاعل جرم، از نظر رشد جسمی، عقلی و نیروی اراده و اختیار، دارای آن چنان اهلیتی است که می‌توان رابطه علیت بین جرم انجام یافته و عامل آن برقرار کرد. در حقیقت مسئولیت کیفری از نتایج مستقیم انتساب جرم به فاعل آن احراز می‌شود و از این جهت به طور مختصر می‌توان گفت مسئولیت کیفری قابلیت انتساب و اسناد عمل مجرمانه است. فرض وقوع جرم، دو دسته مانع بر سر راه مسئولیت قرار دارند:

دسته اول: مواعظ هستند که با عنصر روانی جرم در ارتباط بوده و موجب فقدان و گاه کاهش مسئولیت فرد می‌شوند. می‌دانیم که برای ارتکاب هر جرم، وجود عنصر روانی که در جرایم عمدی، با صورت عمد و در جرایم غیر عمدی به صورت خطا تبلور می‌یابد، ضرورت دارد. بدون عنصر روانی، هر چند جرم از نظر عنصر مادی کامل باشد، اما مسئولیت خدشه دار شده و مجازات مرتکب غیر ممکن می‌نماید؛ مانند جنون و کودکی که عوامل و جهات رافع مسئولیت کیفری نام دارند.

دسته دوم: مواعظی هستند که با تصویب قانونگذار عنصر قانونی را از بین می‌برند، مانند: دفاع مشروع یا عمل طبی مشروع که به علل موجهه جرم مشهورند.

امروزه با گسترش تعامل و ارتباطات بین مردم جهان، چه در عالم واقعی و حقیقی و چه در عالم مجازی، موضوعات و مسائل مختلفی از جمله: فرهنگ، اجتماعی، سیاسی... مورد بحث و تبادل نظر قرار گرفته و حتی به چالش نیز کشیده می‌شوند. در این میان مباحث کیفری نیز از این امر مستثنی نبوده و نظرات و دیدگاه‌های مختلفی از سوی اشخاص و حقوقدانان و فقها ارائه می‌گردد. یکی از این مسائل، مسئولیت کیفری و در ذیل آن بحث موانع مسئولیت کیفری می‌باشد که نوع نگاه به آن تأثیر مستقیمی در مجرمیت و مجازات مرتکبین رفتارهای خلاف قانون خواهد داشت که این موانع اعم از علل

موجهه جرم و عوامل رافع مسئولیت کیفری می باشد که ما سعی به شناخت مبانی فقهی و حقوقی آن و نیز شناخت اقسام آن و آثار هر کدام داریم.

از آنجایی همواره افراد دارای دغدغه مسئول شناخته شدن در قبال افعال انجام شده خود را دارند و برخی افعال و اعمال یا بطور کامل و یا بصورت ناقص از حیطه اختیار آنان خارج است، لذا بدنبال یافتن راهی برای ممانعت از ایجاد مسئولیت کیفری خود می باشند. قانون مجازات اسلامی با مقرر نمودن عوامل رافع مسئولیت کیفری به این دغدغه های پاسخ داده است. اما آنچه اهمیت این امر را دو چندان می کند، نیاز به وجود تحقیق جامع و منحصراً مربوط به این موضوع می باشد که همین امر نگارنده را بر آن داشته تا در این راه گام بردارد.

در کتاب حاضر گذشته از این که یک هدف اصلی دنبال می شود که همان تبیین ابعاد مختلف مبانی و احکام علل رافع مسئولیت کیفری است موارد دیگری هم به شرح ذیل بعنوان هدف تحقیق مورد بررسی قرار می گیرند:

بررسی مفاهیم و اصطلاحات مربوط به موضوع تحقیق.

مقایسه علل موجهه جرم با عوامل رافع مسئولیت

ارائه دیدگاه حقوق دانان و فقها در خصوص موضوع.

بررسی احکام فقهی و حقوقی از دیدگاه حقوق دانان و فقها.

تعیین قلمرو دقیق موانع مسئولیت کیفری.

آنچه باعث ایجاد دغدغه برای ما شده تا در این کتاب مبحث عوامل رافع مسئولیت کیفری را بررسی نماییم در قالب سؤالات زیر مطرح می نماییم:

۱- مسئولیت کیفری چیست و چه عواملی مانع آن می شود؟

۲- مبانی موانع مسئولیت کیفری در فقه و نیز در حقوق ایران چیست؟

۳- احکام موانع مسئولیت کیفری در فقه و در حقوق ایران چه می باشد؟